

Concept da basa «rumantsch grischun en scola»

La procedura da consultaziun cuzza fin ils 15 da november 2004

■ (cc) Il cussegl grond ha decidì en la sessiun d'avust 2003 d'edir ils novs meds d'instrucziun rumantschs a partir dal 2005 sulettamain en rumantsch grischun. A medem temp è la regenza vegnida incumbensada d'elavurar in concept per l'introducziun dal rumantsch grischun en scola. Il departament d'educaziun sco istanza responsabla ha incumbensà ina grupp da lavur da formular emprimas propostas. La grupp da lavur sa cumpona da represchentants dals divers uffizis dal departament d'educaziun e d'expertas ed experts externs. Per l'elavuraziun dal sboz èn ils resultats da la «Maisa radunda» convocada dal departament d'educaziun vegnids examinads en medema maniera sco las ulteriuras posiziuns externas (petiziuns, brev averta). Ultra da quai han gi lieu numerus inscunter cun instanzas politicas ed instituziuns da scola e da lingua.

Co vai vinavant?

Il sboz da la grupp da lavur per mauns dal departament d'educaziun è pront. L'emprim vegn la proposta preschenta da a la fracziun rumantscha dal cussegl grond. Alura vegn l'entira documentaziun fatga accessibla per la publicitad entras las medias e l'internet (www.rumantsch-grischun.ch). Gruppas interessadas pon inoltrar lur posiziuns en fin mez november. Il departament d'educaziun vegn ad examinar las reacziuns e preschenta silsuenter a la regenza ina versiun dal sboz repassada. Probablmain il december 2004 vegn la regenza ad approvar il concept da basa.

Il rumantsch grischun sco mesira da promoziun da la lingua

Il punct da partenza per l'introducziun dal rumantsch grischun è stada la constataziun che la cuminanza linguistica rumantscha na po betg prestar pli ditg tschintg variantas scrittas. Ils idioms scrits reflecteschan in'istorgia da codificaziun marcada da regionalissem ed èn pli e pli in'ipotoca per il futur da la lingua. La concentratiun da resursas persunalas e finanzialas sin ina lingua unificada pussibilitescha perencunter da far in sigl quantitativ e qualitativ en la producciun da texts.

Ils ultims 20 onns ha il rumantsch grischun fitg pe en divers secturs, tranter auter er sco lingua uffiziala da la confederaziun e dal chantun. Medemamain èn suenter la decisiun da princip da la regenza da l'onn 1996 vegnids instradads emprims pass per l'introducziun dal rumantsch grischun en scola (cf. il document «Rumantsch grischun sco lingua administrativa e lingua da scola – survista dal svilup 1982–2003»).

Ponderaziuns sociolinguisticas e pedagogicas

Las explicaziuns introductivas davart il rumantsch grischun sco mesira da promoziun da la lingua sa manifesteschan er en il sectur da scola. Pir la concentratiun da las resursas existentas sin ina varianta scritta pussibilitescha er d'edir meds d'instrucziun actuals, moderns ed attractivs che pon tegnair pass cun las pussaivladads da las medias digitalas. Quai è gist per in public giuven ina premissa fundamentala per pudair s'identifitgar cun la lingua. En quel regard po l'introducziun dal rumantsch grischun meglierar il prestige da la lingua rumantscha.

Co duai il rumantsch grischun vegnir introduci en scola?

Qua vali da punctuar ch'il rumantsch grischun duai remplazzar ils idioms en scrit e betg las differentas varietads discurrendas dal rumantsch. La funtauna da la lingua è en emprima lingia l'expressiun orala. La furma scritta d'ina lingua sa basa adina sin cunvenziuns, cumpro-

Las singulas vischnancas pon decider sezzas il tempo d'introducziun dal rumantsch grischun.

FOTO N. SIMMEN

miss ed è – sco er l'expressiun orala – suttamessa ad in svilup dinamic. «Naturala» ans para per regla la versiun scritta, en la quala nus essan vegnids alfabetisads, en la quala nus avain emprendì da leger e scriver. Uschia è la scola il punct central per minga midada en il sectur da la lingua da scrittira. Spetgar fin ch'ina furma scritta è sa fatga valair ordaifer la scola e pir lura introducìr quella en scola muntass da sbugliar causa ed effect.

Plinavant è la grupp da lavur da l'opiniun ch'il rumantsch grischun duai vegnir introduci sco lingua d'alfabetisaziun, pia a partir da l'emprima classa. La confrontaziun da las scolaras e dals scolars cun duas variantas scrittas è da princip problematica, crescha confusiun e fa vegnir la situaziun inutilmain cumplitgada. Già l'onn 1999 ha ina grupp da lavur dal departament formulà propostas per in'emprima avischinaziun al rumantsch grischun en scola e punctuà: «Per motivs linguistic-didactic è a lunga vista raschunavla en scola sulettamain ina varianta scritta.»

Tenor la decisiun dal cussegl grond vegnan ils novs meds d'instrucziun rumantschs edids a partir dal 2005 sulettamain en rumantsch grischun. La directiva politica per il concept d'introducziun sa cloma pia suandantamain: Garantir ch'ils meds d'instrucziun actuals en ils idioms vegnan remplazzads en in temp inditgà ord vista pedagogic-didactic entras ina generaziun nova da meds d'instrucziun en rumantsch grischun.

Trais variantas per l'introducziun dal rumantsch grischun en scola

Pervi da la finamira a termin mesaun d'introducìr il rumantsch grischun en tut las scolas rumantschas na sa distinguan las trais variantas d'introducziun («pionier», «standard» e «consolidaziun») betg areguard il cuntegn, mabain areguard il tempo. Ellas realiseschan las ponderaziuns pedagogic-didacticas e lubeschan en il medem mument d'adattar il tempo da l'introducziun a las cundiziuns linguisticas da las singulas vischnancas. Mintga varianta per l'introducziun dal rumantsch grischun en scola cumpiglia trais fasas: «rg passiv», «rg activ 1» e «rg activ 2».

rg passiv: Quella fasa vala sco fasa pre-

paratoria per l'introducziun integrala dal rumantsch grischun. En las singulas variantas è ella da differenta durada (variante «pionier» 2 onns, variante «standard» 2–4 onns, variante «consolidaziun» 6 onns). Finamira: Sper l'instrucziun en l'idom ha lieu ina emprima confrontaziun passiva cun il rumantsch grischun (chapientscha) sin tut ils stgalims da scola.

rg activ 1: Introducziun ed adiever dal rumantsch grischun sco lingua da scrittira cun accent sin las abilitads activas tadlar, leger e scriver rumantsch grischun. I vegn oravant tut discurrì la varietad regiunala. En ils secturs, nua ch'il rumantsch grischun vegn applitgà sco lingua discurrenda, gida ella ad imprendder rumantsch grischun sco lingua da scrittira (preleger, far referats curts, manar discurs, exercitar activitads formalas etc.).

rg activ 2: Introducziun ed applicaziun dal rumantsch grischun sco lingua da scrittira ed augment successiv dal rumantsch grischun sco lingua discurrenda. Il rumantsch grischun sa manifestescha en tut las quatter abilitads (tadlar, leger, scriver e discurrer). En tschertas situaziuns vegn la varietad regiunala duvrada vinavant sco lingua da comunicaziun.

En scolina vegni per regla discurrì il dialect local [cf. «promoziun da las varietads discurrendas dal rumantsch»]. Tar la midada da l'applicaziun activa dal rumantsch grischun en las scolas professunalas, scolas medias ed autras scolas cuntinuantas (stgalim secundar 2 e sectur terziar) vegnan resguardads ils uraris da las variantas d'introducziun da la scola populara.

Mesiras accompagnantas

Communicaziun: En in'emprim pass duai vegnir fatga lavur da sensibilisaziun. Là vai per communitar il motiv central per l'introducziun dal rumantsch grischun sco lingua da standard: I sa tracta dad ina mesira per il mantegniment e la promoziun da la lingua rumantscha cun la finamira da meglierar la producciun da texts rumantschs quantitativamain sco er qualitativamain. Las vischnancas, la magistraglia, ils geniturs ed autras persunas pertutgadas vegnan infurmadas a temp

e detagliadamain davart ils singuls pass da decisiun e d'introducziun.

Standardisaziun da la lingua: En il sectur da la standardisaziun da la lingua èn premissas impurtantas gia avant maun (banca da datas electronica / «Pledari Grond») ubain en elavuraziun (vocabulari da scola, grammatica). Oravant tut en il sectur dal stgazi da plets è il rumantsch grischun pli standardisà ch'ìls idioms (terminologia pli differenziada, novs registers da la lingua). En il sectur da la grammatica e la sintaxa vegnan examinads actualmain ulteriurs pass per la standardisaziun. En l'emprima fasa dal project ha la cuntinuaziun da quellas lavurs prioritad suprema. Cun l'introducziun activa dal rumantsch grischun vegnan las pli impurtantas dumondas linguisticas ad esser scleridas.

Scolaziun e perfecziunament: En in'emprim pass vegn scolà in cader per la scolaziun da la magistraglia. La scolaziun da la magistraglia succeda en furma repartida tenor las trais variantas per l'introducziun dal rumantsch grischun en scola. Ella cumpiglia ina part linguistica ed ina part didactic. La scolaziun a las scolas medias ed a la Scol'auta pedagogica vegn medemamain adattada a las trais variantas d'introducziun. En ina fasa da transiziun vegnan instruids ils idioms sco er il rumantsch grischun.

Meds d'instrucziun: Il basegn e la producciun da meds d'instrucziun sa drizzan en general tenor la varianta d'introducziun «pionier». Quai vul dir: Per l'onn da scola 2007/08 èn ils meds d'instrucziun per l'emprima classa avant maun, per l'onn da scola 2008/09 quels per la segunda classa ed uschia vinavant. Quels duain vegnir mess a disposiziun en ina emprima fasa en furma flexibla electronica (CD-ROM, internet) ed evaluads en la pratica. Quai pussibilitescha adattaziuns linguisticas e didactic-metodic e lubescha er d'applitgar furmas da meds d'instrucziun novas ed actualas.

Support linguistic e didactic: L'introducziun dal rumantsch grischun vegn accompagnada scientificamain. L'instrucziun vegn analisada constantamain, i dat propostas per in'adattaziun realisabla a curta vista e la magistraglia

po profitar d'in support linguistic e didactic.

Promoziun da las varietads discurrendas dal rumantsch: Las differentas varietads discurrendas dal rumantsch duain vegnir promovidas entras mesiras accompagnantas (integraziun linguistica da geniturs ed uffants pitschens, scolina en il dialect local, mesiras linguistic-didacticas spezialas en la scola populara sco er en la promoziun terapeutica da la lingua). Sin quest fundament po sa sviluppar il vair intent da la scola en il sectur da l'emprima lingua: consolidar ed amplifitgar la lingua orala ed instruir la lingua da scrittira. Tar l'instrucziun da rumantsch sco segunda lingua èsi necessari d'adattar la promoziun da la varietad discurrenda tradiziunmain a la situaziun linguistica da la vischnanca.

Mesiras accompagnantas ordaifer la scola: Parallel cun l'introducziun dal rumantsch grischun en scola duai vegnir promovì il diever da la lingua da standard er ordaifer la scola. Il rumantsch grischun na duai betg be esser preschent en l'instrucziun, mabain pli e pli er en il mintgadi. Per quest intent vegnan realisads projects correspondentes surtut en il sectur da medias e da cultura.

Conclus giuridic: La varianta «pionier» vegn lantschada en las vischnancas ch'èn prontas da surpigliar ina rolla da pionier en l'introducziun dal rumantsch grischun en scola. En fin il pli tard l'onn da scola 2009/10 duai il conclus giuridic perturgant la competenza da decider esser premdi. Silsuenter restan anc las variantas d'introducziun «standard» e «consolidaziun» sco alternativs.

Finanzas: En la fasa d'introducziun è il project collià cun custs supplementars ch'èn da vesair sco investiziun en ina adattaziun da la structura orientada vers il futur. Cifras concretas èn da spetgar en il rom dal concept detaglià. Per ils custs supplementars da las vischnancas durant il temp da transiziun è prevista in'indemnisaziun finanziala. Ina contribuziun pli auta per la varianta «pionier» fin l'onn da scola 2010/11, ina contribuziun media per la varianta «standard» fin l'onn da scola 2014/15. La finanziaziun speziala va a fin cun l'onn da scola 2015/16.

Model per l'introducziun dal rumantsch grischun en scola

onn da scola	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020	2020/2021	2021/2022	2022/2023	2023/2024	2024/2025	2025/2026	2026/2027	2027/2028	2028/2029
«pionier»	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
«standard»	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
«consolidaziun»	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■

conclus davart la cumpetenz da decider

MESIRAS ACCOMPAGNANTAS

Co sa distinguan las trais variantas per l'introducziun dal rumantsch grischun en scola?

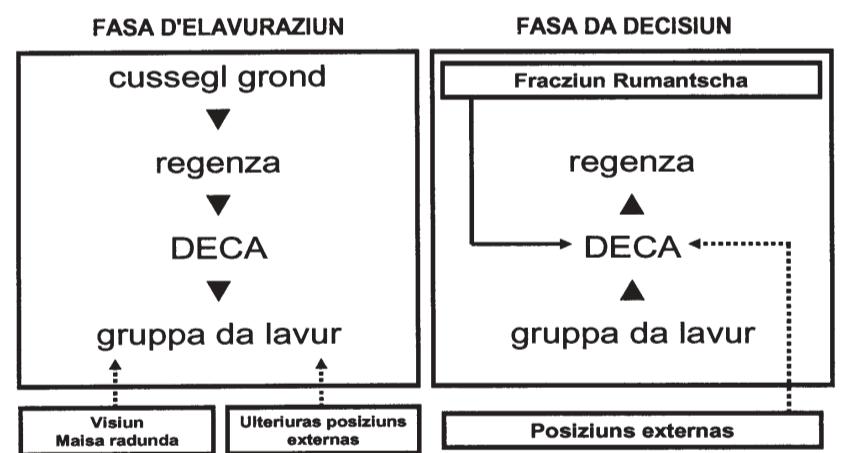
	emprimas classes empendan activamain rg davent da l'onn da scola...	enconuschentschas activas dal rg da tut ils giuvenils che termineschan la scola l'onn da scola...	cumpetenz da decider da las vischnancas	indemnisaziun finanziala da las expensas supplementaras
«pionier»	2007/2008	2015/2016	decisiun voluntaria	enfin il 2010/2011: contribuziun pli auta
«standard»	2011/2012	2019/2020	variantas pussaivlas suenter il conclus giuridic	enfin il 2014/2015: contribuziun pli bassa
«consolidaziun»	2015/2016	2023/2024		a partir dal 2015/2016: fin da la finanziaziun speziala

■	rg passiv (tadlar e leger)
■	rg activ 1 (cun accent sin tadlar, leger e scriver)
■	rg activ 2 (tadlar, leger, scriver e discurren)

Survista dal svilup dal rg da 1982–2003

- 1982 Cumenzament dal rumantsch grischun**
Per incumbensa da la Lia rumantscha elavura *Heinrich Schmid*, professor da romanistica a l'università da Turitg il rumantsch grischun sco lingua da standard rumantscha. Il project vegn finanzià dal Fond naziunal svizzer per la percutaziun scientifica. La basa per la lavur linguistica furman ils idioms ed ils dialects. Quels vegnan resguardads tenor il princip da maiorità.
- 1986 Rumantsch grischun sco lingua uffiziala da la confederaziun**
Il cussegl federal relascha directivas per las translaziuns en rumantsch da la confederaziun. Las translaziuns vegnan fatgas en general en rumantsch grischun.
- 1991 Tge din las Rumantschas ed ils Rumantschs?**
I vegn fatga ina petiziun cunter l'adiever dal rumantsch grischun en publicaziuns da l'administraziun federala ed i suondan reacziuns dals aderents dal rumantsch grischun. Sin plaun chantunal tematisescha l'interpellaziun Morell la dumonda d'ina cundecisiun dal pievel tar l'introducziun dal rumantsch grischun.
- 1992 La regenza grischuna lascha far ina retschertga scientifica**
Sco reacziun sin l'interpellaziun Morell lascha la regenza grischuna manar tras in institut turitgais ina retschertga scientifica davart l'acceptanza dal rumantsch grischun. Passa 1000 persunas da tut las regiuns rumantschas vegnan interrogadas.
- 1996 La regenza grischuna di gea al rumantsch grischun**
Publicaziun dals resultats da la retschertga scientifica en furma da cudesch. A basa da quests resultats prenda la regenza grischuna la decisiun da princip: ella di gea al rumantsch grischun. Texts che sa drizzan a l'entira Rumantschia vegnan publicads en rumantsch grischun. Ultra da quai incumbensescha la regenza ina grupp da lavur d'elavurar in concept per l'avischinaziun al rumantsch grischun en scola.
- 1999 Emprima avischinaziun al rumantsch grischun en scola**
La grupp da lavur preschenta ses rapport final che cuntegna er ils resultats d'ina retschertga fatga cun la magistralia rumantscha. Il rapport fixescha il proceder da l'emprim contact cun il rumantsch grischun sin mintga stgalim da scola; chapientscha passiva en scola populara, chapientscha activa en il gimnasi. Plinavant propona la grupp da lavur d'introducì per motivs didactics a termin mesaun mo ina versiun scritta dal rumantsch. La regenza instradescha emprims pass concrets per l'introducziun dal rumantsch grischun en scola.
- 2001 Rumantsch grischun sco lingua uffiziala dal chantun**
Il pievel grischun accepta la revisiun da l'art. 23 da la lescha davart il diever dals dretgs politics: er il Cudesch da dretg grischun e las materialias da votaziun vegnan edids en rumantsch grischun. A basa da quests resultats introducescha la regenza grischuna il rumantsch grischun sco lingua uffiziala per tut la correspundenza rumantscha da l'administraziun chantunala.
- 2003 Il cussegl grond decida d'edir ils meds d'instrucziun en rumantsch**
En la sessiun d'avust decida il cussegl grond d'edir a partir dal 2005 ils novs meds d'instrucziun rumantschs be pli en rumantsch grischun. I sa tracta d'ina decisiun politicstrategica che suonda la decisiun da la regenza dal 1996. Medemamain decida il parlament da laschar elavurar la regenza in concept da basa per l'introducziun dal rumantsch grischun en scola.

Co vai vinavant

Exempel da text en rumantsch grischun ed en ils tschintg idioms

Rumantsch Grischun

La vulp era puspe ina giada fomentada. Qua ha ella vis sin in pign in corv che tegneva in toc chaschiel en ses pichel. Quai ma gustass, ha'la pensa, ed ha clamà al corv: «Tge bel che ti es! Sche tes chant è uschè bel sco tia parita, lura es ti il pli bel utschè da tuts.»

Sursilvan

L'uolp era puspei inagada fomentada. Cheu ha ella viu sin in pègn in tgaper che teneva in toc caschiel en siu bec. Quei gustass a mi, ha ella tertgau, ed ha clamau al tgaper: «Tgei bi che ti eis! Sche tiu cant ei aschi bials sco tia cumparsa, lu eis ti il pli bi utschi da tuts.»

Sutsilvan

La vualp eara puspe egn'eada fumantada. Qua a ella vieu sen egn pègn egn corv ca taneva egn toc caschiel ainten sieus pecel. Quegl gustass a mei, à ella tartgieu, ed ha clamò agli corv: «Tge beal ca tei es! Scha tieus tgànt e aschi beal sco tia pareta, alura es tei igl ple beal utschi da tuts.»

Surmiran

La golp era puspe eneda famantada. Cò ò ella via sen en pègn en corv tigniva en toc caschiel an sies pecal. Chegl am gustess, ò ella panso, ed ò clamò agl corv: «Tge bel tgei te ist! Schi ties cant è schi bel scu tia parentscha, alloura ist te igl pli bel utschel da tots.»

Puter

La vuolp d'eira darcho üna vouta famantada. Cò ho'la vis sün ün pin ün corv chi tgnava ün tòch chaschöl in sieu pical. Que am gustess, ho'la penso, ed ho clamò al corv: «Che bel cha tü est! Scha tieu chaunt es uschè bel scu tia parentscha, alura est tü il pü bel utschè da tuots.»

Vallader

La vuolp d'eira darcheu üna jada fomentada. Qua ha'la vis sün ün pin ün corv chi tgnava ün toc chaschöl in seis pical. Quai am gustess, ha'la pensa, ed ha clamò al corv: «Che bel cha tü est! Scha teis chant es uschè bel sco tia parentscha, lura est tü il plü bel utschè da tuots.»